

nyolcult rendszerét próbálja megfejteni. Ám mindez nem jelenti azt, hogy beérné a műközpontú elemzés módszerével, feladataival. A nyelvi, irodalomtörténeti vizsgálat nála arra való, hogy biztosabb alapot építsen a marxista kritikának, annak az értékelésnek, amely aztán figyelembe veszi a műalkotás eszmetörténeti, közéleti jelentését, etikai tartalmát is, és e komplex megítélés nyomán jut el a kritikus legfontosabb feladatához: az értékeléshez. K. Jakab Antal ezt az értékelést általában megnyugtató módon végzi el. Kritikái arról tanúskodnak, hogy a Forrás-nemzedék — Kántor Lajos és Láng Gusztáv mellett — öbenne is értő és méltó kritikusra talált. És ez nemcsak a Forrás-generáció nyeresége, hanem nyeresége az egész romániai magyar irodalomnak is. (*Kriterion*, 1972.)

POMOGÁTS BÉLA

Dienes István: A honfoglaló magyarok

A Corvina néhány éve *Hereditas* címmel új, régészeti tárgyú sorozatot indított. Itt jelent meg Dienes István ismertetésre kerülő könyve, sorrendben a harmadikként. Azonnal tegyük hozzá: jelentős késéssel. A könyvesboltokban az 1972. november végén árusításra kerülő tudományos-népszerűsítő könyv kéziratát a szerző 1969 augusztusában zárta le. (E probléma közismert ugyan, de hadd idézzek egy példát a saját tapasztalatomból. 1972. március végén ismertetést irtam egy francia régészeti szakkönyvről, melynek kéziratát januárban adták nyomdába.) Ez a 3 évnyi „átfutási idő” (hasonló esetekben nevésségesen hangzó kifejezés) a különféle (és bizonyos) bölcsész területeken kívül minden más tudományban (orvosi, műszaki, természettudományi stb.) a leírtak elévülését eredményezi. A honfoglaláskor kutatása a fentiekhez képest kétségtelenül szerényebb ütemben halad. Az ide vonatkozó történeti adatok mondhatni egyáltalán nem szaporodnak, értékelésük is vitatva, de mindenképpen lassan folyik. Régészeti tudásunk pedig — sokszor egy-egy nagy lelet révén — néha csak évtizedek után meg-megugorva gazdagodik. Márpedig ebben a bizonyos három évben olyan új történeti szempontok és régészeti leletek tűntek fel, melyek miatt ma nyilván maga a szerző is másként vélekedik néhány kérdéssről. Azt azonban nem tudhatjuk, hogy *miben* és *mennyiben* módosulhatott álláspontja, és ezért rendkívül káros ez a nyomdai lassúság. Ráadásul a munkát kritizáló akarva-akaratlan sem tudja magát kivonni az időközben napvilágot látott eredmények hatása alól.

A régészek időnként, ilyen-olyan alkalomból összefoglaló műveket tesznek le a tudomány népszerűsítésén fáradozó szerkesztőségek asztalaira. E könyvecskékben az íróknak minden alkalommal el kell ismételniük a korábbi — jártasabbaknak már kézenfekvő — eredményeket is (hiszen közben mégiscsak új olvasótábor nőtt föl). Ráadásul ez a műfaj — a tudománynépszerűsítés — a tudósoknak mindig is nehéz marad. Bizony előfordul, hogy — a régészetről szólunk! — ezeket a kiadványokat csak a felhasználó táblamellékletek és a szerzők egyéni stílusa különbözteti meg a korábbiaktól. Dienes István könyve nem ilyen. A történész Györffy György munkásságára támaszkodva, egy hatalmas — a szakmabeliek által is sokszor személyesen még nem látott, vagy éppen saját, még közöletlen — régészeti adattár ismeretében alapvetően új koncepciót tár elénk. Szövegezése anyanyelvünk valamennyi lehetséges árnyalatát izesen követi. Szépek a szövegközi rajzok (a szerző édesapjának munkái). Felsőfokon beszélhetünk Kónya Kálmán fényképfelvételeiről, melyek a régészek aprólékos, néha technológiai érdeklődését is művészi kompozíciókba öntve elégitik ki.

A könyv arányosan tagolt szerkezetű. Először összefoglalón szól őstörténetünkről, azaz milyen volt utunk a finnugor őshazától mai, végső hazánkig. A következő

alfejezetek a társadalmi szerkezettel foglalkoznak. A szerző koncepciójának megértését nagyban szolgálja a Győrffy Györggyel közösen kidolgozott társadalmi struktúravázlat. (Néhányat lapozva, hasonlólt látunk a megváltozott, XI. századi viszonyokra alkalmazva.) Dienes István biztos kézzel rajzolja fel, hogyan rakódtak egymásra a társadalom legalsó, majd középső rétegei, mily módon élhettek fölöttük a vezetők, s végül e horizontális társadalmi tagozódást miként szöthették keresztül-kasul a vérségi-nemzetségi kapcsolatok. A kézirat lezárásáig előkerült összes lelet alapján egyetlen, lezárt és egységes rendszert tár elének, melyben egyenes vonal vezet a rabszolgarendűtől föl, a társadalmi piramis csúcsára, a nagyfejedelemig. E kép teljességét egyebek között úgy lehetett biztosítani, hogy — valamennyi, a korai középkori nomád és félnomad népekkel foglalkozó régészhez hasonlóan — távoli (sokszor pl. a Mongolok Titkos Története, Rasid ad-Din és más források révén jól ismert mongol) társadalmakból vett példákkal tervezi meg azt az építményt, melynek téglái: a hiteles források és a vitathatatlan régészeti leletek a magyar történelem első századaiban bizony ritkán érnek össze. Úgy érzem, a szakággal nem foglalkozó olvasó biztosabban tájékozódhatott volna, ha röviden utalás történt volna arra, mi az, amit valamelyik igen-igen távoli rokon vagy újkori nomád nép élete nyomán sejtünk, s mely pontokon biztos az őseinkről szóló tudásunk. (Az igazán a mi külön történelmi szerencsétlenségünk, hogy a középkori történetírásunk dinasztikus érdekharcok hatása alatt született; az egyház harcolt minden pogány elem ellen; hogy nem akadt egy elfogulatlan egykorú szemlélő, aki részletes leírást adott volna a honfoglalás előtti viszonyainkról; és ugyancsak fájlahatjuk, hogy nem maradtak fenn korai írásbeliségünk emlékei. De gondoljunk csak a VI—VIII. századi belső-ázsiai türk birodalomra: Bizánccal, Perzsiával és nem utolsósorban Kínával váltottak követségeket, utazók jártak náluk, a Mennyei Birodalom évkönyveiben, adójelentéseiben rendszeresen tudósított róluk, s akiknek maguknak is több száz sorban ránk maradt, saját abécével írt, saját történetírásuk volt — aztán végül kiderül, hogy még mindig bőven akad munka a turkológusoknak, sinológusoknak.)

A Kubán környéki, híressé vált lelőhelye nyomán szaltovóinak nevezett műveltség — a VIII—IX. században virágzott — sokféle, tagadhatatlan hatással volt a honfoglaló magyarokra. Ezt a kultúrát a maguk szemszögéből és egymástól függetlenül a szovjet és magyar régészek egyaránt jól feldolgozták. Ami pedig — itt aztán a szó szoros értelmében — a saját házunk táját illeti: a X—XI. századi falvak valamennyi kérdését részletesen tárgyalta Szabó István, a régészeti adatokat pedig — az új módszereket, egész iskolát teremtő — Méri I. elemezte. Az itt ismertetett könyv Gazdálkodás, életmód című fejezetéből kitűnik, hogy e területen van a legtöbb tennivalónk, hogy a telepátasásktól várhatunk igazi meglepetéseket és talán sok kérdés megoldását is. Pillanatnyilag azonban a korai — s még mindig csak részben feltárt — települések száma lehangolóan csekély, s a belátható távlatok sem biztatóak. Itt ugyanis óriási, valóban falu nagyságnyi területek átvizsgálásáról van szó, mivel csakis a teljesen befejezett ásátasoktól várható, hogy az adott település minden egyes társadalmi mikroegységét megfigyelhessük. Mindez azonban a jelenleg biztosított anyagi keretek között nem, és a jövőben még kevésbé fog menni. (Dienes egyik ásátását azért volt kénytelen abbahagyni, mert a faluban 25 [huszonöt] Ft-os órabérért sem talált ásót-lapátot ragadó embert. — A soraimat olvasók döntsék el, hogy hány felkiáltójel való az előző mondat végére.)

Amikor a szerző a honfoglaló vezérek és az első királyaink alá tartozó szolgáló-népek rendszeréről írt, Heckenast Gusztáv kutatásaira támaszkodott. Itt válik különösen zavaróvá a bevezetésben említett 3 esztendő „elcsúszás”: közben jelent meg egy gondos szerkesztésű cikk, mely a törzsi-, személynévi eredetű (pl. *Budakeszi*, *Csepel*) vagy foglalkozásokat jelölő helynevek (pl. *Kovácsi*) keletkezési ideje körüli bizonytalanságokra hívta fel a figyelmet. A cikkíró fiatal történész ezzel kétségbe vonja a helynevekre épülő történelmi-gazdasági-régészeti következtetések — legalábbis egy részének — helyességét. (Röviden: nehezen bizonyítható, hogy ezek, a későbbi századokban keletkezett oklevelekből ismert helynevek valamennyije a X. századból — még pontosabban: az egyes elméletekhez adekvát évtizedekből — ered-

nének.) E cikkekre való hivatkozás talán még korai lenne, ha írója a nézetével éppen egyedül állna a X—XI. századdal foglalkozók egyébként igen heterogén táborában.

A könyv számomra legélvezetesebb része az, ahol a szerző az élménybeszámolót megközelítő érzékletességgel írja le a honfoglaló elődök mindennapi életét. Könnyen teheti, mert egyrészt ma ő az Magyarországon, aki a legtöbb honfoglalás kori sírt feltárta. Másrészt éppen ő fáradozott legtöbbször egyes tárgyak életrekelésével; az ősi kengyeleknek, zabláknak, lószerszámoknak stb. a rozsdáttá maradványokból való — néprajzi értelemben véve is — feltámasztásával. S mindezzel egy pályája derekán álló kutató máris egy életműre valót alkotott!

A következő fejezet a honfoglalók hitvilágát tárgyalja. Ebben a rendkívül nehéz témakörben a szerző összefoglalta a IX—X. századi, lehetséges és forrásokkal bizonyított, a nagy világvallásokkal való kapcsolatainkat; a magyar táltoshit néprajzi adatokból kibontott és török, mongol népektől vett példákkal kiegészített képet (Diószegi Vilmos életműve), az említett szaltovói kultúra monográfiájából az ide vonatkozatható megfigyeléseket, s mindezek alapján a következő érdekes megfigyelésre jutott. A magyaroknál ez időben egy fajta pogány államvallás létezett, mely a harcias ősök, legendás vezérek kultuszában testesült meg. Dienes szerint mindez inkább a férfiaknál mutatható ki, míg a nők és gyermekek az ősi, totemisztikus hagyományokhoz ragaszkodtak volna jobban. Következtetésére a szerzőt a honfoglalás kori mintakincs mindaddig első, olyan jellegű elemzése és értékelése vezette, mely a magyaroknál túlnyomórészt jelentkező, növényi jellegű díszítést szembeállítja a valóban ritkán fellelhető állatábrázolásokkal. A könyv írójának részleteiben először itt közölt koncepciója sokkal nagyobb horderejű, mintsem hogy e néhány soros ismertetésben és ebben a folyóiratban kezdeményezzünk tudományos vitát. Ezért hasonló okból, szintén csak röviden utalhatok arra a megállapításra, hogy a magyaroknál annyira kedvelt palmettás dísz — legvégső soron mezopotámiai eredetű, Eurázsia sőt Afrika számos népénél ismert — Életfa ábrázolása lenne. Magam arra is gondolok, hogy az ősmagyar ötvösséget leginkább befolyásoló iráni és korai iszlám művészetben jól kimutatható, nagyon is rokon kiképzésű palmetták pusztán növényi díszként, s nem ideológiai megjelenítésként szerepelnek.

Külön fejezetet szentelt a szerző a tarsolylemezek és korongok művészetének — a honfoglalás korából ránk maradt leletek leglátványosabb, legdíszesebb részének. Teljes joggal állapította meg, hogy ez a művészeti stílus a mindennapi élet valamennyi használati tárgyára kiterjedhetett, csak éppen — mint ő írja — „a szó szoros értelmében elnyelte azokat a föld”. (A közelmúltban Gádoros község csongrádi határában egy igen gazdagon megmunkált, palmettadíszes, csontveretes *nyerget* bontottam ki.) A tarsolylemezek kérdése még nem tekinthető lezártnak. Egy példa: harminc éve — az akkori ismereteknek megfelelően — még kizárólag a honfoglalókra jellemzőnek tartották. Nem változtatott ezen az sem, amikor (12 éve) megérkezett az első keleti tarsolylemezről szóló híradás. Ma már azonban további 6 darabot fedezett fel *egy* magyar kutató, *egyetlen* tanulmányút alatt néhány déloroszországi múzeum raktárában. Így tehát e probléma tisztázásához — miként egész őstörténetünk realisabb kutatásához — a szovjetföldi anyag részletes és teljes átvizsgálása szükséges.

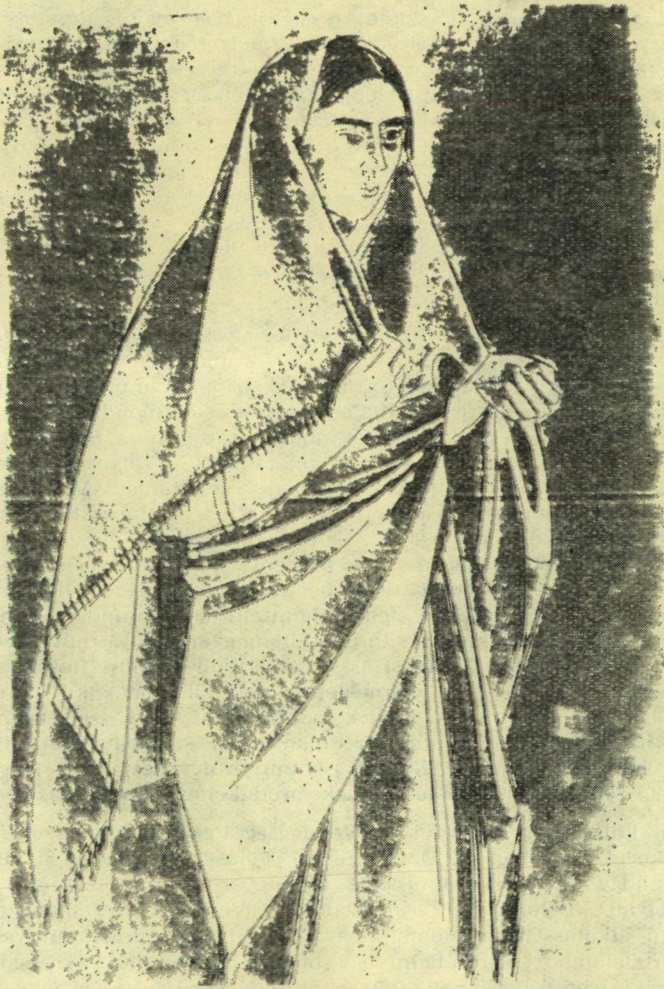
Az utolsó fejezet: Találkozás Európával. A témában való tudományos elmerülésre két, külföldön élő magyar történész munkássága nyújt segítséget. Dienes a kalandozásokat közvetlenül a Géza és István által befejezett műhöz kapcsolja. Elmondja, hogy ezért — az államalapításért — a magyarságnak mi mindenről (ősi hagyományok, hitvilág stb.) kellett lemondania. A könyv zárószavait idézem: „Cserében megtarthatta a legfőbb népi összetartó erőt, ősi nyelvét, és megőrizhette függetlenségét, amelyért viharos történelme későbbi évszázadaiban oly sok véres küzdelmet kell majd vívnia.”

Külön öröm, hogy a könyv a Corvina Kiadó gondozásában — azaz széles terjesztési körrel, idegen nyelvekre is lefordítva — jelenik meg. Most, itt, e vonatkozásban mégsem a külföldi érdeklődőkre, hanem a határainkon túl vagy a messze-

ségben élő magyarokra gondolok, akiket jócskán megzavarnak a dilettánsok különféle zagyvaságai. Tehát ez is az eszemben van, amikor az alábbi mondatokat leírom.

Dienes István nagy, összefoglaló munkájának lehetnek egyes apró, tudományos tételei, melyeken vitatkozhatnak a régészek, történészek, néprajzosok. Egy biztos: a tájékozódni vágyó olvasó megtalál benne *mindent*, mely honfoglalás kori kutatásunk jelen állásának magas színvonalon megfelel. Ezért *feltétlenül* ajánlom mindazoknak, akiket érdekel egy évezrede élt őseink élete, társadalma. (*Corvina*, 1972.)

BÁLINT CSANÁD

NÉMETH JÓZSEF RAJZA